

UOT 32:93/94

XALİDƏ MƏLİKOVA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik akademiyası
khalida.malikova@yahoo.de

RUSİYA FEDERASIYASININ YAXIN ŞƏRQ SIYASƏTİ: ELMİ-POLİTOLOJİ TƏHLİL

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/108/105-114>

Müasir dövrdə Yaxın Şərqdə gedən geosiyasi mübarizə və rəqabətdə regional və regiondan kənar aktorlar fəal iştirak edirlər. Lakin qütbləşmə iki dövlətin - ABŞ və Rusiyanın ətrafında baş verir. ABŞ SSRİ-nin dağılmasından sonra regionda əldə etdiyi hegemonluğu əldən verməmək uğrunda mübarizə aparmaqdadır, Rusiya isə SSRİ-nin dağılmasından sonra nəinki Yaxın Şərqdə, ümumiyyətlə dünyada itirdiyi mövqeləri bərpa etmək uğrunda mübarizə aparır. Bu mübarizənin gedişində Rusiya, Çin və İranın mövqelərindəki ümumi cəhətlər onlara birgə mövqedən çıxış etməyə imkan verir. ABŞ-ın regionda terrorçuluğu dəstəkləməsi, "kürd kartını" və enerji maraqlarını ortaya qoyması Türkiyəni ehtiyatlı olmağa və Rusiya-Çin-İran birliyinə meyl etməyə vadar edir. Rusiyanın region ölkələrinə münasibətdə balanslı siyasəti daha rəğbətlə qarşılandığı halda, ABŞ-ın liderlik siyasəti keçmiş müttəfiqlərinin də açıq və ya gizli müqaviməti ilə qarşılaşır. ABŞ-ın İzraili "Vaşinqtonun dəyanəyinə"n çevirməsi isə regionda qarşıdurmanı daha da kəskinləşdirir. Məqalədə XXI əsrin 10-20-ci illərində Yaxın Şərqdə yaranmış geosiyasi mənzərənin fonunda getməkdə olan hərbi-siyasi rəqabətin mahiyyəti və məzmunu təhlil edilir və nikbin olmayan perspektivləri göstərilir.

Açar sözlər: Yaxın Şərq, Rusiya, ABŞ, Türkiyə, İran, geosiyasi maraqlar, "ərəb baharı", enerji amili, regional rəqabət, terrora qarşı mübarizə, təhlükəsizlik konsepsiyası, silah ticarəti.

Giriş. Yaxın Şərq regionunun dünyanın geosiyasi müstəvisində yeri onun loqistika baxımından əhəmiyyəti, zəngin enerji resurslarına malik olması və mövqeyi ilə müəyyənləşir. Məhz buna görə də bu region II dünya müharibəsindən sonra dünya güclərinin gərgin mübarizə və müharibələr meydanına çevrilmişdi. Vaxtı ilə İngiltərə və Fransanın mandat əraziləri olan bu ölkələrdə hegemonluq müharibədən sonra ABŞ-a keçsə də, tezliklə burada SSRİ də müstəqil aktor kimi çıxış etməyə başladı. Təsədüfi deyildi ki, Qərb müəlliflərindən U.Laker "ruslar Yaxın Şərqə girməkdədirlər"- fikrini səsləndirmişdi [18, s.392]. SSRİ-nin süqutundan sonra onun yerini tutan RF tədricən Yaxın Şərqdə itirilmiş mövqelərini bərpa etməyə başladı.

Minilliyin əvvəllərindən etibarən Rusiyanın Yaxın Şərq siyasətində İzrail, İran və Çinlə yanaşı, Türkiyə də mühüm yer tutmağa başladı. Türkiyə ABŞ-ın NATO bloku üzrə müttəfiqi kimi Yaxın Şərq siyasətində balansı gözləsə də, öz maraqlarını daha yüksək tuturdu. Məhz buna görə də ayrı-ayrı dövrlərdə Türkiyə maraqlarına cavab vermədiyinə görə, ABŞ-dan aralanmış və regiona daha təsirli alətlərə malik Rusiya ilə yaxınlaşmışdı. 2000-2015-ci illər arasındakı dövrdə Rusiya prezidentləri Türkiyəyə 6 rəsmi səfər etmiş, 2010-cu ildə iki ölkə arasında Yüksək Səviyyəli Əməkdaşlıq Şurası yaradılmışdı [19]. Fikrimizcə, Rusiya və Türkiyəni regional əməkdaşlığa vadar edən başlıca səbəblər aşağıdakılardır: Cənubi Qafqazda mövcud münaqişələrin, o cümlədən də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması məsələsi, Mərkəzi Asiya regionunda əməkdaşlıq, Ərəb-İzrail münaqişəsinin nizamlanmasına münasibətdə oxşar mövqelər, "ərəb baharı" hadisələri və regionda terrorçuluğun yayılmasına münasibət, Suriya məsələsi, İranın nüvə proqramına və onunla regional əməkdaşlığa xüsusi diqqət verilməsi, Rusiyanın Yaxın Şərqdə mövcudluğunun qorunub saxlanması, habelə regionun gələcəyi naminə əməkdaşlıq və s. Göstərilənlərlə yanaşı, regionda cərəyan edən digər hadisələr də zamanla ikitərəfli münasibətlərə öz təsirini göstərirdi və bu mənada qarşılıqlı güzəştlər edilirdi.

Əsas hissə. XXI əsrin ilk onilliyi dünyanın müxtəlif regionlarında, o cümlədən də Yaxın Şərqdə nüfuz dairələri və enerji resurslarına sahiblənmək uğrunda mübarizənin xüsusi ilə kəskinləşdiyi dövr hesab edilir. Yaranmış vəziyyətdə bu region regional və regiondan kənar güclərin potensial mü-

haribə meydanına çevrilməkdə idi. Rusiyanın İran və Çinlə birlikdə Suriyada Bəşər Əsəd rejimini müdafiə etməsi Vaşinqtonun nəzərdə tutduğu layihənin iflas olmasına gətirib çıxardı. Türkiyənin də bu məsələdə rolu az olmadı, belə ki, Türkiyənin qonşuluğunda Suriya və İraq torpaqlarının hesabına Kürdüstan dövlətinin yaradılmasına qarşı çıxması onun da Rusiya və İranla yaxınlaşmasına gətirib çıxardı. Ərazisində çoxsaylı kürd icmasının yaşadığı Türkiyə üçün Vaşinqtonun bu layihəsi kifayət qədər təhlükəli oyun idi. Rusiya-Türkiyə yaxınlaşmasını əngəlləmək və ABŞ-a qarşı çıxdığına görə, prezident R.T.Ərdoğanı cəzalandırmaq üçün 2015-ci ilin noyabrında Rusiyanın SU-24 bombardmançı təyyarəsi amerikan raketləri ilə vuruldu və 2016-cı ilin iyununda Türkiyədə dövlət çevrilişinə cəhd edildi. Bununla belə, Vaşinqton nəzərdə tutduqlarının heç birinə nail ola bilmədi. Digər tərəfdən, Suriya məsələsində də Rusiya və Türkiyənin mövqeləri bir müddət üst-üstə düşmüşdü.

Yaxın Şərqdə global dəyişikliklərin başlıca səbəbləri içərisində ABŞ-da başlanan və bütün dünyanı əhatə edən 2008-2011-ci illər böhranı mühüm rol oynamışdı ki, məhz bu böhran region xalqlarına ağır təsir göstərərək bütün ölkələrdə cəmiyyətləri radikallaşdırmışdı. Böhranların dünyanın iqtisadi modelinə təsiri həmişə olmuşdur və bu XX əsr boyu dəfələrlə baş vermişdi. ABŞ-ın iqtisadiyyatı da bu baxımdan istisna təşkil etmirdi, belə ki, 2008-ci ildə başlanmış ipoteka böhranı dünya pulunun və milli valyutaların dəyərini itirməsinə gətirib çıxarmaqla, dünya dövlətlərinin maliyyə həyatına sarsıdıcı zərbə vurmaqla demək olar ki, iqtisadi mexanizmləri alt-üst etmişdi. Məlum olduğu kimi, ipoteka kreditləri bazarında ilk problemlər artıq 2007-ci ildə başlasa da, global maliyyə böhranının başlanğıcı ABŞ-ın "Lehman Brothers" bankının müflisləşdiyi gün – 2008-ci il sentyabrın 15-i hesab olunur [1]. Fikrimizcə, dünya böhranı nəticəsində Yaxın Şərqdə yaranmış sosial-siyasi və iqtisadi vəziyyət, əhalinin həyat şəraitinin kəskin şəkildə pisləşməsi "ərəb baharı" hadisələrinin başlanması və genişlənməsində mühüm rol oynamışdı. Region ölkələrinin hamısında sosial-iqtisadi qeyri - bərabərlik, ədalətsizlik, yoxsulluğun yüksək səviyyəsi, insan ləyaqətinin itirilməsi, korrupsiyanın cəmiyyətlərdə dərin kök salması, işsizliyin yüksək səviyyəsi kimi amillər inqilabi dəyişikliklərin mühüm səbəbləri hesab olunur. Digər tərəfdən, bu ölkələrdən çıxarılan pulların Qərb banklarına yerləşdirilməsi sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsini mümkünəşdürürdü. Regionda vəziyyəti gərginləşdirən mühüm səbəblərdən biri də ərəb dövlətləri başçıları Fələstin ərəblərinin taleyinə biganəliyi idi ki, bütün bu faktorlar kompleks şəkildə xalq hərəkatlarına təkan vermişdi. "Ərəb baharı" hadisələrində xarici amillərin təsiri də mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdi. Qeyd edək ki, böhranın ABŞ-da başlaması təsadüfi deyildi. Belə ki, ABŞ İraq müharibəsi dövründə və sonralar 3 trilyon dollar xərcləmişdi ki, bu maliyyə itkisi özünü ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində göstərmişdi. Əslində bu göstərici dövlət üçün böyük məbləğdə rəsmi ehtiyatların itkisi demək idi [5].

Beynəlxalq aləmdə yaranmış vəziyyət Dünya Bankının hesabatında da yer almışdı. Hesabata görə, 2010-2020-ci illərdə davam edən və bütövlükdə Yaxın Şərq və Şimali Afrikanın Tunis, Misir, Yəmən, Bəhreyn, Liviya, Suriya və başqa ölkələrindəki baş verən üsyanlar və vətəndaş müharibələri ümumilikdə maddi ziyanla birlikdə adı çəkilən ərəb ölkələrində inkişaf imkanlarını da məhv etmişdi [13]. Doğrudur, politoloq və tədqiqatçılar arasında böhranın süni şəkildə yaradıldığı, bu yolla Yaxın Şərq ölkələrində əhalinin mövcud rejimlərdən narazılığını gücləndirmək üçün istifadə olunması fikrini səsləndirənlər də mövcuddur. Təsadüfi deyildi ki, ABŞ-ın keçmiş Dövlət katibi Kondoleza Rays "ərəb baharını" Mərkəzdən Çin sərhədinə qədər 22 ölkənin siyasi və iqtisadi coğrafiyasının dəyişdirən katalizmlər kimi səciyyələndirmiş və əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmişdi [13]. Bu baxımdan, "ərəb baharı"nın daha çox xaricdən idarə edilən proses olduğunu demək olar.

Ərəb baharı hadisələrinin politoloji təhlili göstərir ki, dövlətlər regionda baş verənləri diqqətlə izləmiş və müvafiq strateji kurs hazırlamışdılar ki, bu baxımdan Rusiyanın region siyasətini gecikmiş kimi xarakterizə edə bilərik. Çünki Rusiya Yaxın Şərqdə cərəyan etməkdə olan hadisələrə yalnız Liviya (Rusiyanın müttəfiqi kimi görülürdü - müəl.) baş verənlərdən sonra regiondakı demək olar təkcə müttəfiqi kimi qalan Suriyanı ciddi şəkildə müdafiə etməyə başlamış və bu ölkədə iki hərbi baza yaratmışdı. Daha dəqiq desək, Moskva öz yeni Yaxın Şərq siyasətini bu regiondakı müxtəlif aktorlara təhlükəsizliyin təmin olunması üzrə öz xidmətlərinin ixracı əsasında qurmuş və hazırda da həyata keçirməkdədir.

Qeyd edək ki, Rusiyanın Yaxın Şərq siyasəti regionda qüvvələr tarazlığını saxlamaq üzərində qurulmuşdu ki, bu da ilk növbədə Qərb ölkələrini, xüsusilə ABŞ-ı qane etmirdi. Ölkənin intellektual

və siyasi elitası isə mədəniyyətlərin münaqişəsinin qaçılmazlığı faktının qəbul etməkdən olduqca uzaqdır. Bunu San-Fransisko Universitetinin beynəlxalq əlaqələr üzrə professoru A.Çıqankov "Les Echos" nəşrində yer almış məqaləsində ətraflı şəkildə təhlil etmişdi. "Zəngin mənəvi rəngarəngliyə malik Rusiya mədəni və qlobal miqyaslı dialoqun tərəfdarı kimi çıxış edir və dialoqu dünyada sabitliyə və asayişə şərt olaraq görür", - deyən müəllifin fikrincə, Rusiya siyasətçiləri, o cümlədən prezident V.Putin müxtəlif dinlər və sivilizasiyalar arasındakı sərhədlərin açılmasını istəyir, ölkənin Qərb və İslam yönümlü düşərgələrə bölünməsinə qarşı çıxır [7]. Fikrimizcə, belə siyasət Rusiyanın dünya düzənində yerini saxlamaq məsələsidir.

Rusiyanın Yaxın Şərq siyasəti SSRİ dövründən qalma ənənələrin üzərində qurulmuşdur və başlıca xüsusiyyətləri regionun bütün dövlətləri ilə əlaqələrin qurulmasından və mürəkkəb böhranlarda iştirak edən oyunçuların maraqlarına birtərəfli dəstək göstərilməməsindən ibarətdir. Belə ki, Moskva üçün yalnız İran və Suriya kimi ABŞ-la mənafeləri toqquşan ölkələrlə əlaqələrin inkişafı deyil, eyni zamanda regionun Səudiyyə Ərəbistanı kimi mühafizəkar dövlətlər və ABŞ-ın Yaxın Şərqdəki müttəfiqləri ilə əlaqələrin qurulması böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Lakin son otuz ildə Yaxın Şərqdə İran-Rusiya münasibətləri bir tərəfdən Moskvanın qlobal maraqları və məqsədləri, digər tərəfdən İranın ABŞ və İsrailə ideoloji düşmənçiliyi nəzərə alınmaqla təhlil edilməlidir. Məlum olduğu kimi, tarix etibarilə xeyli zaman kəsiyində Rusiya Yaxın Şərq ölkələrini silahla təmin edən əsas ölkələrdən biri olmuş və görünür ki, bu hələ xeyli müddət, bəlkə də davamlı şəkildə davam etdiriləcəkdir. Bunu prezident V.Putinin Yaxın Şərq səfərlərində qabarıq şəkildə müşahidə edirik.

Rusiya Prezidentinin əsrin 20-ci illərinin ortaları və sonrasında öz dövlətinin silah şirkətləri rəhbərlərinin müşayiəti ilə Səudiyyə Ərəbistanı, Misir, Qətər və İordaniyaya səfərləri və bu ölkələrin başçıları ilə silah satışı ilə bağlı apardığı danışıqlar Rusiyanın Yaxın Şərq silah bazarına xüsusi diqqət yetirdiyinin göstəricisidir. Belə ki, Yaxın Şərq Rusiya silahlarının satışına görə Çin və Hindistandan sonra üçüncü böyük bazardır. Ekspertlərə görə, Yaxın Şərq ölkələri bütün Rusiya silah ixracatının 17%-ni əhatə edir ki, bu olduqca böyük göstəricidir. İran, Əlcəzair və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri Rusiyadan silah alan başlıca müştərilər hesab edirlər. Habelə, ABŞ-ın istəklərinə və müqavimətinə baxmayaraq Yəmən, Suriya və Küveyt kimi dövlətlər də Rusiyanın Yaxın Şərqdəki mühüm ixrac bazarları hesab olunurlar [3].

Minilliyin əvvəllərindən etibarən Rusiyanın Yaxın Şərq siyasətində özünü göstərən bir sıra yeniliklər SSRİ dövründə həyata keçirilən siyasətlə oxşar və fərqli xüsusiyyətləri ilə səciyyələndirilə bilər və fikrimizcə, müvafiq ənənənin olmasına baxmayaraq, oxşarlıqlarla yanaşı ciddi fərqlərin də olduğunu müəyyən edə bilərik. Belə ki, soyuq müharibə dövründən fərqli olaraq, hazırda Rusiya birləşmələri ilə qarşıdurmada olan qüvvələr, yəni İsrail və İranla, ABŞ və "Hizbullah"la, Türkiyə və kürdlərin "Demokratik Birliyi" ilə intensiv şəkildə xarici siyasət maraqlarına uyğun olaraq əməkdaşlıq edir. Digər tərəfdən, müasir Rusiyanın Sovetlər birliyinin dövlət siyasəti olan ateist ideologiyasından imtina etməsi onun dinsizlikdə ittiham edilməsindəki kimi amili, yəni xristian və müsəlman dövlətlərinin irəli sürdükləri ittihamları onların əlindən almışdır. Bu isə Moskvaya xüsusilə Yaxın Şərqdə gedən proseslərdə maliyyə imkanlarının yol verdiyi dərəcədə iştirak etməyə və təsir göstərməyə imkan verirdi.

Yaxın Şərq siyasətində prioritetlərin dəyişməsinə gəlincə, bunu ölkənin xarici siyasət konvensiyası əyani şəkildə göstərirdi. Belə ki, Rusiya Federasiyasının 2013-cü il Konsepsiyasına görə, Yaxın Şərq qlobal miqyasda əhəmiyyətli bir bölgə kimi deyil, "Rusiyanın milli maraqları üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən dünyanın regionu" kimi götürülür və ilk dəfə olaraq region ölkələri aşağıdakı ardıcılıqla sıralanırdı: Türkiyə, Misir, Əlcəzair, İran, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya, Liviya və Pakistan [15]. Bu siyahıda ilk sırada Türkiyənin olması onun uzun müddət ərzində Rusiyanın xarici ticarət tərəfdaşı olduğunun göstəricisidir. Rusiya İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin statistikasına görə, Türkiyə ticarət sahəsində, xüsusilə enerji resursları sektorunda Rusiyanın ümumi ixracının təxminən 70-75%-ni təşkil edirdi və 2008-ci ildə ticarət tərəfdaşları arasında beşinci yeri tutdu. Bundan əlavə, Yaxın Şərq Rusiya üçün əhəmiyyətli bir bazarı təmsil edirdi, belə ki, 2008-ci ilin sonunda Rusiyanın bu regiona kənd təsərrüfatı məhsulları ixracı təxminən 3,8 milyard dollar təşkil etmişdi ki, bunun 3,3 milyard dolları taxıl məhsulları ilə əlaqədar idi [22, s.35; 17].

Qeyd edək ki, Rusiyanın Yaxın Şərq siyasəti ilk dəfə 27 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş "Böyük Aralıq dənizi" haqqında Memorandum çərçivəsində ətraflı təsvir edilmişdi. Sənədə görə, Rusiyanın Aralıq dənizi siyasəti bu regionda təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi və hərtərəfli əməkdaşlığın təşviqi, münaqişələrin nizamlanması, Balkanlarda qalıcı sülhün qurulması, Kipr probleminin həllinə nail olmasından ibarət idi və bir növ Aİ-nin bu regionla əlaqədar olaraq başlatdığı Barselona prosesinə cavab kimi hazırlanmışdı. Sovetlər birliyinin dağılmasından sonra bu region da Aİ-nin xarici siyasət fəaliyyətində prioritetə çevrilmişdi və diqqətdə saxlanılırdı.

RF-in Yaxın Şərqə olan marağı ilk növbədə tarixən mövcud olmuş ənənədən qaynaqlanırdı və SSRİ-nin süqutundan sonra itirilmiş mövqelərin qaytarılmasına hesablanmışdı. Bu baxımdan Rusiyanın 2000-ci il Xarici siyasət konsepsiyasında da bu region geosiyasi baxımdan mühüm istiqamət kimi qəbul edilmişdi, çünki, 2008-ci ildə Barselona prosesi Aralıq dənizi İttifaqına çevrilmiş və Aİ-nin 2011-2013-cü illər region proqramına 5 mlrd avro yatırım edilmişdi. Konsepsiyada regionda integrasiyanı ləngidən amillər kimi Ərəb-İzrail, Kipr və Qərbi Saxara münaqişələri öz əksini tapmışdı. Rusiyanın 2008-ci il Konsepsiyasının mətnində də Yaxın Şərq regionu MDB, Avropa ölkələri, ABŞ və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrindən sonra geosiyasi prioritetlər sırasında yer alırdı. Moskva təkcə ərəb dövlətlərini deyil, həm də islam ölkələrindən Türkiyə, Əlcəzair və Pakistanı da ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr sistemə daxil edirdi [14].

Politoloji təhlil və toplanmış fakt və sənədlərin elmi müqayisəli analizi göstərirdi ki, Rusiyanın 2013-cü il Xarici Siyasət Konsepsiyası məzmun baxımından əvvəlki konsepsiyalardan müəyyən dərəcədə fərqlidir və Rusiyanın geosiyasi prioritetlərində bir sıra ciddi və əhəmiyyətli dəyişikliklər edirdi. Sənəd qarşılıqlı inam, bərabər hüquqluluq və təhlükəsizliyin bölünməsi prinsiplərinə əsasən Atlantik okeanından Sakit okeana qədər əməkdaşlıq məsələlərini önə çəkirdi ki, bu ABŞ və onun avropalı müttəfiq dövlətləri üçün məqbul hesab edilmirdi, çünki Qərb beynəlxalq münasibətlər düzəni-nə S.Hantinqtonun "sivilizasiyaların toqquşması" nəzəriyyəsi prizmasından yanaşırdı [15] və Rusiyanı bu regionda bərabər hüquqlu tərəfdaş kimi görmək fikrindən uzaq idi. Halbuki yaxın keçmişdə region iki fəvqə güc arasında nüfuz dairələrinə bölünmüş vəziyyətdə idi ki, bunun nəticəsində lokal xarakterli və qısamüddətli müharibələri və münaqişələri nəzərə almasaq, Yaxın Şərqdə sülh, sabitlik və təhlükəsizlik əsasən təmin edilmiş vəziyyətdə idi.

Təsədüfi deyildi ki, 2013-cü il Konsepsiyasının 90-cı bəndinə görə, Rusiya Kvartet qrupunun üzvlərindən biri kimi (BMT, Aİ, ABŞ və Rusiya nəzərdə tutulur - müəl.), Yaxın Şərqdə sülh yaratma prosesində aparıcı rola malik dövlətlərdən biri sayılırdı və regional sabitlikdə mühüm rol oynayırdı [15], baxmayaraq ki, Vaşinqton bunu qəbul etmək istəmirdi. Politoloji təhlil göstərir ki, Qərbin istəyib-istəməməsindən asılı olmayaraq Rusiya 2015-ci ildən etibarən, xüsusilə Suriya hadisələrində və Ərəb-İzrail münaqişəsində fəal aktorlardan biri kimi çıxış etməkdədir və ABŞ Yaxın Şərq regionunda nəzərdə tutduqlarından bir çoxunu məhz Rusiyanın müqaviməti ucbatından sonadək reallaşdırma bilmədi. Yaxın Şərq regionunda əsrin əvvəllərindən etibarən ABŞ-ın, Rusiyanın, İranın və Türkiyənin yeritməkdə olduğu siyasi xətt burada qarşıdurma və dağıdıcı rəqabətin daha da dərinləşməsinə doğru getməkdə idi ki, bunu sonrakı hadisələr göstərdi.

Dünya iqtisadi böhranının ardınca baş verən "ərəb baharı" hadisələri Yaxın Şərq regionuna böyük faciələr, bədbəxtlik və dağıntılar gətirdi, Qərbin regiona gətirmək istədiyi demokratiya və insan haqları kimi dəyərlərin iç üzünü açıb göstərdi. "Ərəb baharı"nın iflası region ölkələri və xalqlarında Qərb dünyasına və dəyərlərinə inamsızlıq, müsbət dəyişikliklərin baş verəcəyinə ümitsizlik, əvvəlki liderləri əvəz etmiş siyasətçilərə etimadsızlıq yaratdı. Regionun tarixində silahlı qarşıdurmaların və dağıdıcı müharibələrin yeni səhifəsi açıldı, başlanmış pərakəndəlik və etimadsızlığın gedişində geosiyasi güclərin əlində alətə çevrilən bir sıra radikal silahlı qüvvələr meydana gəldi, terrorçu qrup və təşkilatların güclənməsi və fəaliyyət sahələrini genişləndirməsi nəticəsində regional xaos daha da dərinləşdi. Bununla da son on ildə regiona demokratiyanın və azadlıqların gəlişi ilə başlanan eyforiya ciddi məyusluq və peşimançılıqla əvəzləndi. Nəticədə region xalqlarında öz qüvvələrinə və yaxşı gələcəyə inam itdi, qeyri-sabitlik, təhlükələrlə dolu həyat və terrorizm, davamlı silahlı münaqişələr, çoxsaylı qaçqınlar və məcburi köçkünlər ordusu yarandı, hakimiyyətlərə elə sərt reaksiyalı rejimlər gəldilər ki, yaxın keçmiş şirin xatirələrə çevrildi. İnqilabların və etirazların yaşandığı altı ölkə içərisində yalnız Tunisdə uğur qazanıldı. Regionda baş verənlər ilk növbədə Rusiyanın, Türkiyənin

və İranın mövqelərinin güclənməsinə müsbət təsir göstərsə də, geosiyasi oyunlar daha dağıdıcı xarakter aldı.

Yaxın Şərqdə gedən geosiyasi oyunlarda Rusiyanın daha çox Türkiyə, İran və Çinlə anlaşması və razılaşması həm ticarət-iqtisadi münasibətlərin genişlənməsində, həm də regional siyasətlə bağlı bir sıra məsələlərə ümumi siyasi baxışların formalaşmasında müşahidə olunurdu. Belə ki, hələ 2000-ci ildə Çinlə Türkiyə arasında beynəlxalq sülhün və sabitliyin qorunması və dünyada davamlı iqtisadi inkişafın təmin olunması sahəsində razılıq əldə olunmuşdu. Xarici siyasətdə "Türkiyə - mərkəz ölkə" yanaşması Çində "Şərqə istiqamətlənmiş" siyasi xətt kimi qəbul olunurdu. 2010-cu ilin oktyabrında isə hər iki ölkə Türkiyə-Çin əlaqələrini strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə qaldırmaqla bağlı niyyətlərini bəyan etmiş, ikitərəfli ticarətin dollarla deyil, milli valyutalarda aparılmasına razılıq da əldə olunmuşdu. Qeyd edək ki, buna qədər Rusiya və İran arasında analoji saziş imzalanmışdı ki, bu ABŞ-da ciddi narahatlıq yaratmışdı. Məhz Rusiya, İran və Çinin söyləri ilə bu prosesə digər dövlətlərin qoşulmasına şərait yaranmışdı ki, bu sırada Səudiyyə Ərəbistanı və Türkiyə də yer alırdılar.

XXI əsrin ikinci onilliyinin əvvəllərində Türkiyənin regionun qonşu ölkələri ilə əlaqələrinin pozulması və müstəqil xarici siyasət çərçivəsində Türkiyənin son illərdə regionda ənənəvi müttəfiq ölkəsi olan İsrailə münasibətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə pisləşməsi Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin istiləşməsinə şərait yaradan amillərdən idi. Türkiyənin Fələstin məsələsində HAMAS təşkilatına verdiyi dəstək, 2010-cu ilin mayında Türkiyə gəmisinin İsrailin blokadasını pozması nəticəsində baş verən hadisə iki ölkə arasındakı əlaqələrə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərmişdi. Əsrin 10-cu illərində Yaxın Şərqdə vəziyyətin dəyişməsi və ABŞ-ın regionda daha ciddi şəkildə fəallaşması Türkiyənin xarici siyasətində ciddi dəyişikliklərə, habelə Rusiya ilə yaxınlaşmaya səbəb olmuşdu. Ankaranın ərəb şərqində baş verənlərlə əlaqədar Rusiya ilə yaxınlaşması hər iki ölkə üçün dost sayılan Liviya, Misir, Mərakeş, Tunis, Suriya və s. ölkələrdə siyasi rejimlərin dəyişməsi ilə nəticələnən hadisələr olmuşdu [21]. Qeyd edək ki, Türkiyənin həm NATO və ABŞ-ın siyasətini dəstəkləməklə ənənəvi Avroatlantik sadıqlılığını nümayiş etdirmək, həm də regionda yaranmış vəziyyətdən öz maraqlarına uyğun şəkildə istifadə etmək imkanı yaranmışdı və Ankara yaranmış fürsəti əldən vermək fikrində deyildi, bu isə Rusiyanın mövqeyini nəzərə almağı tələb edirdi. Türkiyənin regionun iki güclü dövləti - Misir və Səudiyyə Ərəbistanı ilə münasibətlərinin pozulması da gələcəkdə diplomatik təcrid vəziyyətinə düşməmək üçün Rusiya və Çin amilinə ciddi diqqət verməyi tələb edirdi.

Türkiyə diplomatiyasının Rusiya amilini diqqətdə saxlaması, bu ölkənin regionda İran və Çinlə birgə çıxış etməsi əslində Ankaranın işinə yarayırdı. Təsədüfi deyildi ki, Türkiyə Prezidenti R.T.Ərdoğan xeyli sonralar etiraf etmişdi ki, Rusiya Suriyaya terrorizmlə mübarizəyə dəstək vermək üçün gəlmişdi, əgər onun köməyi olmasaydı anqlosaksların dəstəklədiyi İŞİD-i belə tezliklə məğlub etmək olmazdı, məhz buna görə də Moskvanın Yaxın Şərqdə mövcudluğunu davam etdirməsi vacibdir. Əslində Rusiyanın Suriyada 2 hərbi bazasını saxlaması hüquqi statusa malik idi (B.Əsəd dövründə imzalanmış müqaviləyə əsasən həmin bazalar 49 illiyə icarəyə götürülmüşdü) və təkcə Türkiyənin deyil, həm də regionun digər dövlətlərinin də maraqlarına uyğun idi [20]. Digər tərəfdən Suriyadakı "Müsəlman qardaşları"nın "əl-Qaidə"nin regional döyüş birliyinə çevrilməsi faktiki olaraq ona gətirib çıxardı ki, Türkiyə tədricən sərhədyanı rayonlarda vəziyyətə nəzarəti itirdi və əslində buradakı hərbi qruplaşmalara qarşı təkbaşına mübarizə aparmaq məcburiyyətində qaldı. Məhz buna görə də dəfələrlə Qərbin, xüsusilə ABŞ-ın təhdidləri ilə qarşılaşmalı oldu. Məhz buna görə də Türkiyənin həmin dövrdəki prezidenti A.Gül hələ 2013-cü ilin sentyabrında bəyan etmişdi ki, "Suriyada fəaliyyət göstərən ekstremist qruplaşmalar bizim təhlükəsizlik qüvvələrimiz üçün böyük narahatlıq mənbəyinə çevriləblər", digər tərəfdən də "biz, təəssüf ki, bütün cəhdlərimizə baxmayaraq, sərhədi tamamilə bağlamaq və onların ölkəmizin ərazisinə keçməsinin qarşısını almaq imkanında deyilik"[11, s.26].

Yaranmış vəziyyətdə ən məqbul siyasət Suriya probleminin nizamlanması prosesinin faktiki olaraq ənənəvi vasitəçi kimi Türkiyə hakimiyyətinin iştirakı olmadan həyata keçirmək ola bilərdi. Türkiyənin bu proseslərdən kənarda qalması isə bir tərəfdən onun Yaxın Şərq regionunda əsas vasitəçi roluna, bununla da Qərbin müsəlman dünyasındakı nümayəndəsi statusuna böyük zərbə vura, digər tərəfdən isə qonşuluğunda kürd dövlətinin yaradılmasına gətirib çıxara bilərdi. Nəzərə alsaq ki, Suriya və İraq Rusiyanın ənənəvi müttəfiqləri rolunda çıxış edirdilər, buna görə də regionda Qərbə qarşı dura biləcəni Türkiyə-Rusiya ittifaqının qurulması vacib idi. Yaxın Şərqdə Rusiya ilə uyğun ma-

raqlara malik olan İran da belə birlikdə yer almış olardı ki, bu Türkiyəni son dərəcədə güclü bir oyunçuya çevirərdi. Təsadüfi deyildi ki, 2017-ci ildən başlayaraq Suriya siyasətində Türkiyə və Rusiya birlikdə çıxış etməyə başlamışdılar [23, s.219]. Böyük güclərin Suriyada pay sahibi olmaq niyyətləri, yəni daha dəqiq desək Suriyada ABŞ və İsrailin maraqları Rusiyanın, İranın və Türkiyənin maraqları ilə tərs mütənəşib olduğu üçün bu baxımdan "ərəb baharı" əməliyyatının qanlı davamı ehtimal olunan idi ki, hadisələrin gələcək inkişafının gedişi bunun gerçək olduğunu göstərdi.

Rusiyanın Yaxın Şərq siyasətində mühüm rol oynayan amillərdən biri də enerji amilidir. Qeyd edək ki, Rusiyanın LUKOyl özəl şirkəti bu regionun İraq, Misir, Əlcəzair, İran, Livan, Mərakeş, Səudiyyə Ərəbistanı, Sudan, Türkiyə və s. ölkələrində neft-qaz sektorunda uğurlu layihələr həyata keçirməkdədir və bu baxımdan Qərbi ölkələri ilə ciddi rəqabət aparır. LUKOyl 2018-ci ilin yanvarında Suriya hökuməti ilə ölkənin enerji potensialının birgə işlədilməsinə dair "yol xəritəsi" imzalasa da lakin az sonra Suriyada başlanan sonrakı hadisələr imzalanmış layihənin həyata keçirilməsinə imkan vermədi [24]. Rusiya-Türkiyə əlaqələrində enerji sahəsində əməkdaşlıq həmişə aparıcı olmuşdur, çünki Türkiyənin sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatı 90 faiz xarici enerji mənbələrindən asılıdır. Eyni zamanda, Türkiyə Mərkəzi Asiyanın və Fars körfəzinin enerji mənbələrinin Avropa ölkələrinə çıxışını təmin edən özünəməxsus tranzit koridoru rolundadır. Əsrin əvvəllərindən etibarən Türkiyə bu istiqamətdə ciddi və səmərəli addımlar atmış, Qara dənizin altı ilə böyük kapital və zəhmətlərə başa gəlmiş "Mavi axın" layihəsi isə artıq reallığa çevrilmişdir.

Qeyd edək ki, Türkiyə zəngin enerji mənbələrinə malik regionun dövlətidir, bununla belə Qərbin sanksiyaları altında olan bu regionda Türkiyənin davamlı enerji mənbəyinə malik olmasına mane olan başlıca amil Türkiyənin İran, İraq və Suriya ilə gərgin münasibətləridir və Türkiyə ənənəvi Yaxın Şərq tərəfdaşları ilə problemlər yaşayırdı. İraqa münasibətlərdə və Səudiyyə Ərəbistanı-Qətər-Türkiyə strateji enerji üçbucağında bu özünü daha aydın şəkildə göstərirdi. Suriya məsələsində Ankaranın və Bağdadın mövqelərinin ciddi şəkildə ayrılması Türkiyə-İraq münasibətlərini əhəmiyyətli dərəcədə mürəkkəbləşdirmişdi. Belə ki, İraq Türkiyənin Suriyanın işinə müdaxiləsini qəbul etmədiyinə görə, Ankara enerji problemini həll etmək üçün Azərbaycan və Rusiyanın resurslarından faydalanmalı olurdu. Türkiyənin Səudiyyə Ərəbistanı ilə münasibətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə pisləşməsi və Suriyanın öz ərazisindən enerji kəmərinin çəkilməsinə imkan verməməsi təkcə Ankaranın deyil, Avropa İttifaqının da enerji şaxələndirməsi siyasətini əngəlləyirdi. "Ərəb baharı" hadisələrinin regiona gətirdiyi xaosluq Rusiyaya regionda itirilmiş mövqelərini yenidən bərpa etmək üçün imkanlar yaradırdı. Belə ki, Rusiyanın İranla yaxın münasibətləri regional siyasətdə hər iki dövlətin işinə yarıyırdı. Rusiya-Türkiyə münasibətlərində istiləşmə isə Türkiyə-İran münasibətlərinə müsbət təsir göstərirdi. Rusiyanın Suriya və İraqa ənənəvi münasibətlərini nəzərə alsaq, belə çıxırdı ki, Rusiya Yaxın Şərq regionunda arbitr rolunda çıxış etmək kimi imkanlara malikdir.

Yaxın Şərq regionunun geosiyasi mənzərəsindən bəhs edərkən Rusiya - İsrail münasibətlərinə ayrıca toxunmaq lazımdır. "Ərəb baharı" nəticəsində regionda yaranmış qarışıqlığa baxmayaraq 2012-ci ilin iyun və noyabrında Rusiya və İsrail prezidentləri V.Putin və Ş.Peresin Tel-Əviv və Moskvaya səfərləri oldu ki, həmin səfərlərin gedişində Suriya məsələsi və regionda siyasətlə bağlı bir sıra məsələlər razılaşdırıldı. Təsadüfi deyildi ki, 2015-2022-ci illərdə Rusiya və İsrail rəhbərləri 15 dəfə üzbəüz görüşmüş, 49 dəfə isə telefon danışığı aparmışdılar[16]. Lakin 2010-cu ilin mayında Türkiyə və İsrail arasında baş vermiş insident, yəni Türkiyə bayrağı altında üzən və Qəzza sahillərində İsrailin dəniz blokadasını yaran "Mavi marmara" gəmisinə İsrail hərbiçilərinin hücumu iki ölkə arasında gərginlik yaşatdı. Toqquşma nəticəsində gəmidəki 10 türk fəalı öldürülmüş, gəmi isə zədələnmişdi. Yaranmış vəziyyət Rusiyanı da iki ölkə arasında vasitəçiliyə vadar etmiş və nəticədə vəziyyət sabitləşmişdi.

Türkiyənin Suriya və İraqa münasibətləri bir növ regionda yaranmış reallıqlara köklənmişdi. Belə ki, 2002-ci ildə İslami köklərə söykənən AKP-nin hakimiyyətə gəlməsi, 2003-cü il ABŞ-İraq müharibəsi və Qərbin Suriyaya sanksiyaları, habelə İranın Suriya vasitəsi ilə Həmas və digər terror təşkilatlarını dəstəkləməsi NATO-nun üzvü kimi Türkiyənin region siyasətinə mənfi təsir göstərirdi. Yaranmış şəraitdə Türkiyə bir tərəfdən regional maraqlarını qoruyub saxlamaq qayğısına qalır, digər tərəfdən ABŞ-ın, Rusiyanın və İranın maraqlarını nəzərə almalı olurdu. Bununla belə məlum idi ki, Türkiyə belə tarazlığı uzun müddətə saxlaya bilməyəcəkdir. "Ərəb baharı"ndan sonra Suriya böhra-

nının ilk dövrlərindən etibarən Rusiya və İranın regional mövqelərinin möhkəmlənməsi Vaşinqtonun zəifləməkdə olduğu şəraitdə Türkiyəyə əlavə qayğılar gətirmişdi. Təsadüfi deyildi ki, məhz belə vəziyyətdə İsrail və Türkiyə həm bir-birinə, həm də Rusiyaya yaxınlaşmağa çalışırdılar, bu isə ABŞ-ın bölgədə reallaşdırmağa çalışdıqlarına imkan vermirdi. Belə olduqda ABŞ bir müddət Suriyanın bölüşdürülməsi planını təxirə salmağa və bunu zamanın ixtiyarına buraxmağa məcbur olmuşdu [13].

Göründüyü kimi, ABŞ bir tərəfdən dünyanın bu karbohidrogen ehtiyatları ilə zəngin regionunda qarşıya qoyduğu vəzifələri yerinə yetirə bilmi, digər tərəfdən Əfqanıstan hadisələrinin göstərdiyi kimi, Vaşinqton Yaxın Şərq arzuları ilə yavaş-yavaş vidalaşmağa məcbur olurdu. Fikrimizcə, "Amerika mifi"nin dağılması birbaşa Rusiyanın təsiri ilə baş verməkdə idi, doğrudur, ABŞ-ın əlində olan vasitələr və təsir imkanları hələ tükənməmişdi. Maraqlıdır ki, ABŞ-ın Türkiyə və İrana qarşı kürdləri maliyyələşdirməsi və silahlandırması, habelə İraqda kürdlərin referendumunu dəstəkləməsi sahəsində fəaliyyəti Suriyanın kürd siyasəti ilə üst-üstə düşürdü.

ABŞ Prezidenti D.Trampın Qüdsü İsrailin paytaxtı elan etməsi, amerikalıların Əfqanıstanı dağıntılar içərisində tərk etməsi, İŞİD qüvvələrinin tam darmadağın olunmasına mane olması və s. amillər nəinki region dövlətlərinin, habelə Rusiyanın maraqlarına qarşı çevrilmişdi. Vaşinqtonun Yaxın Şərq regionunda xaos strategiyası təkcə regionda mövcudluğunu saxlamağa hesablanmışdı, ABŞ-da yaxşı bilirdilər ki, kürdlər müstəqil dövlət yaratmaq arzularını həyata keçirə bilməyəcəklər, İranın artmaqda olan ekspansiyasının qarşısı da asanlıqla alınmayaacaq, Türkiyə öz regional maraqlarından çəkilməyəcək və Rusiyanı regiondan çıxarmaq mümkünsüzdür. Təsadüfi deyildi ki, Vaşinqton regionu xaosla idarə etmək strategiyası seçmişdi [9]. ABŞ silahlarının satış bazarına çevrilən Yaxın Şərq həm də bu silahların sınaqdan çıxarıldığı poliqon sayıla bilərdi. Hazırda həmin silahlar yerli əhali tərəfindən, xüsusilə, ərəblər, kürdlər, farslar, türklər tərəfindən bir-birlərinə qarşı istifadə edilməkdədir.

Yaxın Şərqdə yaranmış mürəkkəb geosiyasi mənzərə və Qərbin bu regiona yönəlik siyasətinin təhlili göstərir ki, Türkiyənin seçdiyi və həyata keçirməkdə olduğu balanslı siyasət Türkiyənin çoxvektorlu xarici siyasət xəttini dəyişməyəcəyini göstərir. Hələ əsrin əvvəllərindən bu yönümdə gedən müzakirələrə münasibət bildirən Ə.Davudoğlu Türkiyənin həm Avropadan, həm də Yaxın Şərqdən uzaqlaşmasının tarixi olaraq mümkün olmadığını bildirmişdi [12, s.203]. Yaranmış vəziyyətdə Türkiyənin bir neçə istiqamətdə yürütdüyü əlaqələri inkişaf etdirmək siyasəti onun yerləşdiyi coğrafiyanın və zamanın tələbi ilə bağlı olmuşdu. Coğrafi mövqe üzərində qurulan siyasət dünya dövlətlərinin xarici siyasət prinsiplərinin əsasında durur, problem bu prinsipi tam şəkildə həyata keçirə bilməkdən ibarətdir. Ə.Davudoğluna görə, xarici siyasət baxışını formalaşdıran hökumətin fəaliyyəti, XİN tərəfindən "hərtərəfli və əsaslı strateji xəttin" həyata keçirilməsi vacib şərtidir ki, Türkiyə bu baxımdan kəmiyyət/keyfiyyət xarakteristikasına malik kadr ehtiyatı ortaya qoymalıdır [10, s.12]. Halbuki xarici siyasətdə büdrəmələr və prioritetlərin dəyişməsi yaranmış vəziyyətin tələbi idi və sürətli adaptasiya tələb edirdi.

Nəticə. Rusiyanın 2015-ci ildən etibarən beynəlxalq terrorizmlə mübarizə adı altında Yaxın Şərqdə çevik siyasət yeritməyə başlaması, xüsusilə İŞİD-ə qarşı apardığı mübarizənin gedişində ərəb ölkələri ilə əlaqələrə yenidən baxılması R.T.Ərdoğan hökumətini ilk növbədə Körfəz ölkələrinə münasibətdə fəallaşmağa məcbur etdi, onun 2023-cü il iyulun 17-dən 19-a qədər üç körfəz ölkəsinə - Səudiyyə Ərəbistanı, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ) və Qətərə səfərləri uzağadən məqsədlərə hədəflənmişdi. İlk növbədə tərəflər ticarət həcmnin artırılması və ticarət məzmununun şəxələndirilməsi istiqamətində razılaşmalara nail oldular, Türkiyənin iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların miqdarı əsaslı şəkildə artdı. Türkiyənin məşhur Pilotsuz Uçuş Aparatı (PUA) istehsalçısı olan "Baykar" ilə Səudiyyə Ərəbistanının müvafiq qurumu arasında Türkiyə tarixində ən böyük hərbi müqavilə imzalandı. BƏƏ ilə imzalanmış müqavilələrə əsasən Türkiyə iqtisadiyyatına 51 milyard dollar investisiya qoyulması razılaşdırıldı [4]. Qeyd edək ki, regiondakı hərbi-siyasi vəziyyətə təsir imkanlarına görə, Türkiyə bütün regional və regiondan kənar aktorlardan əlverişli vəziyyətdə idi, daha dəqiq desək, geosiyasi maraqların qarışdığı regionda həqiqi söz sahibi idi. Bunu 2024-cü ilin sonlarında Suriya hadisələri açıq şəkildə göstərdi.

Ümumiyyətlə, Yaxın Şərqdə hərbi-siyasi və geosiyasi situasiyanın təhlili göstərir ki, bura dünyanın diqqət mərkəzindədir və çox tezliklə planetin qaynar nöqtələrindən birinə çevriləcəkdir, hazır-

da isə çevrilmişdir. ABŞ-ın maraqları məhz burada Rusiyanın, Çinin və İranın maraqları ilə toqquşmaqdadır. Rusiyanın Yaxın Şərqdə izlədiyi başlıca siyasət region ölkələri arasında hərbi balansın qorunub saxlanmasını təmin etməkdir. Təsadüfi deyil ki, Moskva Türkiyəyə satdığı "S-400" müdafiə sistemlərini Səudiyyə Ərəbistanına və Misirə də təklif edir, İranda inşasına yardım etdiyi Buşehir Atom Enerji Mərkəzinin bənzərini də hazırda Türkiyədə - Akkuyuda inşa etməkdədir. Göründüyü kimi, Rusiya Yaxın Şərq ölkələri ilə çoxtərəfli əlaqələri qorumaq və inkişaf etdirmək məqsədi ilə, region ölkələrinə münasibətdə eyni siyasi məsafədə yer almağa üstünlük verir [6]. Yaxın Şərq regionu ölkələri də Rusiyaya ABŞ təsirinin zəiflədilməsi üçün alternativ kimi baxır, yaranmış vəziyyətdən çıxış yolunu yeni geosiyasi şəraitin yaranmasında görürlər. "Ərəb baharı" və sonrakı baş verən hadisələr Qərbə, xüsusilə ABŞ-a olan inamın itirilməsinə gətirib çıxardı, islam dünyasına Qərbin etibarsız partnyor və müstəmləkəçi olduğunu göstərdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Böyük böhrandan 10 il sonra: üç ibrətamiz dərs / <https://ovqat.com/prizma/24686-boyuk-bohrandan-10-il-sonra-uc-ibrtamiz-drs.html>/18.09.2018/ [15.01.2025].
2. "Ərəb baharı"ndan "ərəb müsibəti"nə/<https://kaspi.az/ereb-baharindan-ereb-musibetine>/25.12.2020/ [15.01.2025].
3. İran-Rusiya münasibətlərində Yaxın Şərq regionunun rolu/13.01.2022/ <https://www.geostrategiya.az/news.php?id=198> [15.01.2025].
4. Qlobal hegemonluğun Yaxın Şərq sütunu dağılır - Türkiyə-Körfəz əməkdaşlığı /<https://ordu.az/az/news/276476/qlobal-hegemonlugun-yaxin-serq-sutunu-dagilir-%E2%80%93-turkiye-korfez-emekdasligi-analiz> [15.01.2025].
5. Qlobal maliyyə böhranının mahiyyəti və səbəbləri. Xalq qəzeti, 2009, 18 sentyabr
6. Rusiyanın Yaxın Şərqdə "Məsafə" siyasəti - Təhlil /<https://aqreqator.az/az/siyaset/> 526338/ 25.01.2020 [15.01.2025].
7. Rusiyanın Yaxın və Orta Şərq siyasəti, Xalq cəbhəsi qəz., 2014, 28 noyabr <https://www.xalqcebhəsi.az/news/world/6229.html> [15.01.2025].
8. Türkiyə Yaxın Şərqdə diplomatiya şahmatı oynayır. https://www.bbc.com/azeri/analysis/2016/06/160630_turkey_diplomatic_chess [15.01.2025].
9. Yaxın Şərqdə uduzan Amerika: itirilən trilyonlar və kaos siyasəti/<https://sputnik.az/20180216/meqsed-qirgin-salmaqdir-414087791.html> [15.01.2025].
10. Davutoğlu, A. (2014). Stratejik derinlik: Türkiyenin uluslararası konumu. İstanbul: Küre yayımları, 600 s.
11. Halil Əbrahim Yılmaz. Ortadoğuda Sava Gın Arka Planındakı Səbəp: Petro – Dolar , TESAM (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araçtırmalar Merkezi), 2018
12. Zengin, G. (2014). Hoca: Türk dış politikası'nda Davutoğlu etkisi. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 488 s.
13. Ближневосточный конфликт в интересах России. Независимая газета, 2015, 26 ноября
14. Концепция внешней политики Российской Федерации: утверждена Президентом Российской Федерации 15.07.2008 // Официальный сайт Президента Российской Федерации. URL: <http://kremlin.ru/acts/785>. [15.01.2025].
15. Концепция внешней политики Российской Федерации: утверждена Президентом Российской Федерации 12.02.2013. // Официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации. URL: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslne/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F. [15.01.2025].
16. Новая Сирия и будущее российско-израильских отношений / <https://inosmi.ru/20241219/izrail-271244401.html>/19.12.2024/ [15.01.2025].
17. Петров О.В. Российско-турецкие экономические отношения на современном этапе развития/ <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiysko-turetskie-ekonomicheskie-otnosheniya-na-sovremen-nom-etape-razvitiya> [15.01.2025].

18. Печатнов В., Закаурцева Т. МИД и внешняя политика СССР в 1956-1984 гг. // Очерки истории Министерства иностранных дел России. 1802-2002: В 3 т. Т. II. Под ред. И.С. Иванова. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2002
19. Пресс-конференция по итогам заседания Совета сотрудничества высшего уровня между Россией и Турцией, 22 октября 2013 г. // Официальный сайт Президента Российской Федерации. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/19677>. [15.01.2025].
20. Россия не уйдет из Сирии: Эрдоган этого не допустит. Иначе Турция падет/ 20.12.2024/ <https://dzen.ru/a/Z2WjT37nKAKeSgO-> [15.01.2025].
21. Сурков Н. Риски и угрозы Арабской весны // Независимая газета. URL: http://www.ng.ru/courier/2012-03-05/9_risks.html [15.01.2025].
22. Турция: новая роль в современном мире. М.: ЦСА РАН, 2012.
23. Шаклеина Т.А. Россия и США в мировой политике. М.: Аспект Пресс, 2018, 336 с.
24. Шмелёва Т.А. О деятельности компании ЛУКОЙЛ на Ближнем Востоке и в Северной Африке /23.05.2019/ <http://www.iimes.ru/?p=56291> [15.01.2025].

ХАЛИДА МАЛИКОВА

*Академия государственного управления
при Президенте Азербайджанской Республики*

БЛИЖНЕВОСТОЧНАЯ ПОЛИТИКА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: НАУЧНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В настоящее время на Ближнем Востоке в геополитической борьбе и конкуренции активно участвуют региональные, а также не региональные субъекты. Но поляризация происходит в основном вокруг двух государств - США и России. США пытается не упустить гегемонию в регионе после распада СССР, а Россия борется не только за Ближний Восток но и за все позиции в мире целом, которые потерял после распада Советского Союза. В ходе этой борьбы общие интересы России, Китая и Ирана позволяют им занимать совместную позицию. Поддержка со стороны США терроризма в регионе, «курдскую карту», а также новые энергетические интересы вынуждают Турцию быть осторожными и подталкивают ее к Российско-Китайско-Иранскому союзу. В то время, когда сбалансированная политика России в регионе приветствуется, политика лидерства США встречает открытое или тайное сопротивление бывших союзников. Преобразование Израиля в руку Вашингтона на Ближнем Востоке ужесточает ситуацию в регионе еще больше. В статье анализируется суть и содержание военно-политической конкуренции, которая идет на фоне геополитической ситуации на Ближнем Востоке и показаны пессимистичные перспективы.

Ключевые слова: Ближний Восток, Россия, США, Турция, Иран, геополитические интересы, «Арабская Весна», энергетический фактор, региональная конкуренция, борьба с терроризмом, концепция безопасности, торговля оружием.

KHALIDA MALIKOVA

*Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan*

THE MIDDLE EAST POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION: SCIENTIFIC AND POLITICAL ANALYSIS

Currently, in the Middle East, regional and non-regional actors are actively involved in geopolitical struggle and competition. However, polarization primarily occurs around two states - the USA and Russia. The USA is trying not to lose its hegemony in the region after the collapse of the USSR, while Russia is fighting not only for the Middle East but also for all positions in the world that it lost

after the collapse of the Soviet Union. In the course of this struggle, the common interests of Russia, China, and Iran allow them to take a joint position. Support for terrorism in the region by the USA, the "Kurdish card," as well as new energy interests are forcing Turkey to be cautious and pushing it towards the Russian-Chinese-Iranian alliance. While Russia's balanced policy in the region is welcomed, the US policy of leadership meets with open or covert resistance from former allies. The transformation of Israel into Washington's hand in the Middle East further exacerbates the situation in the region. The article analyzes the essence and content of military-political competition, which is taking place against the backdrop of the geopolitical situation in the Middle East, and shows pessimistic prospects.

Keywords: Middle East, Russia, USA, Turkey, Iran, geopolitical interests, "Arab Spring", geopolitical interest, energy factor, regional competition, fight against terrorism, security concept, arms trade.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 15 yanvar 2025-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 04 mart 2025-ci il.

Rəyçilər: t.ü.f.d. Qurban Məmmədov, s.e.d. Adil Mirabdullayev.
